

Vágnerová, Marta

Sémantická organizace a typické lexikální obsazení ruských vět s dějovými predikáty vytvořených podle strukturních modelů Snom - Vf - Sgen, Snom - Vf - Sdat a Snom - Vf - Sínstr v porovnání s češtinou

Opera Slavica. 2003, vol. 13, iss. 4, pp. 7-17

ISSN 1211-7676

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/117584>

Access Date: 27. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

SÉMANTICKÁ ORGANIZACE A TYPICKÉ LEXIKÁLNÍ OBSAZENÍ RUSKÝCH VĚT S DĚJOVÝMI PREDIKÁTY UTVOŘENÝCH PODLE STRUKTURNÍCH MODELŮ

$S_{nom} - Vf - S_{gen}$, $S_{nom} - Vf - S_{dat}$ a $S_{nom} - Vf - S_{instr}$
V POROVNÁNÍ S ČEŠTINOU

Marta Vágnerová

Strukturní modely $S_{nom} - Vf - S_{gen}$, $S_{nom} - Vf - S_{dat}$ a $S_{nom} - Vf - S_{instr}$ patří mezi modely se třemi komponenty. Základem těchto modelů jsou dvouvalenční slovesa s jednou valencí levou a jednou valencí pravou. Levá valenční pozice je pozice s formou nominativu, pravá je pozicí předmětu, pozicí adverbialní či pozicí doplňku (atributu verbálního¹). Do tříkomponentních valenčních struktur patří tedy struktury Subj – Pred v_f – Obj, Subj – Pred v_f – Adv a Subj – Pred v_f – Atv. Navzájem se liší závislými komponenty a každá z těchto struktur se může realizovat určitým počtem strukturních modelů.

Valenční struktura Subj – Pred v_f – Obj se vyskytuje v různých strukturních modelech, jejichž závislý komponent může být v páděž bezpředložkovém (v akuzativu, genitivu, dativu, instrumentálu) nebo předložkovém (v akuzativu, genitivu, dativu, instrumentálu, lokálu). Věty utvořené podle těchto modelů mohou vyjadřovat různé sémantické struktury, jejich vyčlenění se opírá o sémantické skupiny sloves v pozici Vf. V tomto příspěvku se chceme zaměřit na tři z velmi frekventovaných strukturních modelů. Věty utvořené podle těchto modelů jsme excerpovali z ruského tisku a za účelem úplnější ilustrace výkladu doplnili v několika případech o věty převzaté od autorů uvedených v seznamu použité literatury.

Jako dějový predikát chápeme predikát vyjádřený slovesy s významem pohybu či změny a slovesy označujícími proces ve smyslu dění, pohybu v nejširším smyslu, tedy slovesy označujícími různé lidské aktivity nebo přírodní či psychická dění.

A. Komponenty strukturního modelu $S_{nom} - Vf - S_{gen}$ jsou: syntaktické substantivum v nominativu (v pozici podmětu), určitý tvar slovesa (v pozici predikátu) a syntaktické substantivum v genitivu (v pozici předmětu). Slovesa vyskytující se v predikátu takovýchto vět jsou, co se sémantiky týče, méně různorodá než slovesa řídící akuzativ. Sémanticky tvoří čtyři základní skupiny²:

¹ viz J. Novotný, 1994, s. 164 aj.

² K předmětu v pozici s formou genitivu viz blíže M. Grepl – P. Karlík, 1998, s. 243–245

- 1) slovesa vyjadřující, že děj se týká jistého množství toho, co je pojmenováno syntaktickým substantivem v roli předmětu, vyžadují genitiv kvantitativní (viz dále sémantická struktura I.),
- 2) slovesa vyjadřující odlučování a vzdalování vyžadují genitiv odlukový (viz dále sémantická struktura II.),
- 3) slovesa vyjadřující úsilí něčeho dosáhnout a slovesa s významem dotyku vyžadují genitiv cílový, resp. genitiv dotkový (viz dále sémantická struktura II. a III.),
- 4) slovesa vyjadřující psychosomatické reakce na nějaký podnět vyžadují genitiv podnětový nazývaný též genitiv přičiny (viz dále sémantická struktura IV.).

Věty, jejichž základem je výše uvedený model, realizují následující sémantické struktury³:

I. Agens – aktivní děj – patiens / kvantitativní či partitivní objekt

Zvláštnost této sémantické struktury spočívá v tom, že patiens v ní má charakter objektu, jenž je aktivním dějem zasažen ne zcela, ale pouze částečně, že děj vyjadřovaný slovesem se týká jistého množství toho, co je pojmenováno předmětovým jménem. Například: *Многие бизнесмены набрались смелости. – Зачем они не накопили денег в банке? – Отец всегда утром накосил травы. – Где же вы хватались таких знаний? – Гости попробовали также пива.*

Pro morfologické ztvárnění takového patientu (může jím být předmět či předměty, které lze dělit na části) v českém i ruském jazyce se používá genitiv kvantitativní. Jde-li o nepočítatelné objekty označitelné látkovými jmény, vyjadřuje genitiv singuláru, že se děj týká jisté části (zpravidla malé) extenze substantiva, např. *Мы пили водочки. – Попили jste kořalíčky; Он набрал родниковой воды. – Nabral si pramenité vody* a je označován jako genitiv partitivní. Jde-li o počítatelné předměty, genitiv plurálu vyjadřuje neurčité množství prvků patřících do extenze substantiva a je označován jako kvantitativ, např. *Дедушка наловил рыбы. – Dědeček nachytl ryb; Бабушка напекла пирожков. – Vabička napekla koláčů.*

Genitiv kvantitativní může stát při zvratných i nezvratných slovesech dokonavého vidu. Zvláště charakteristické je užívání genitivu kvantitativního při slovesech zvratných – zde mu nekonkuruje akuzativ. Mezi slovesy zvratnými se vyskytují v obou jazycích nejčastěji slovesa s prefixem *на-/на-*: *наестся пирогов – najíst se koláčů, наглотаться воды – nalokat se vody, насосаться молока – nasucát se mléka, начитаться сказок – načíst se pohádek* aj. Při nezvratných přechodných slovesech (rovněž často s prefixem *на-*) lze užívat (a to zejména v ruštině) jak substantiva v genitivu, tak v akuzativu, jenž v tomto případě signalizuje plné zasažení objektu dějem: *накопить деньги/денег – nastřádat peníze/peněz, накрасть деньги/денег – nakrást peníze/peněz, купить книги/книг – nakoupit knihy/knih, налить пиво/пива – načerovat pivo/piva, напечь пирожки/пирожков – napéci koláče/koláčů, нарвать цветы/цветов – natrhat květiny/květin, настрочить дома/домов*

³ Všeobecně známou problematikou použití genitivu záporového v ruštině se v této práci nezabýváme.

– *nastavět domy/domů, начерпать воду/воды – набрат воду/воды* a další. Mnohem méně často v pozici Vf vystupují přechodná slovesa s jinými prefixy, např. *долить воду/воды – dolít vodu/vody, придать бодрость/бодрости – dodat odvahy/odvahy* aj.

Užívání genitivu kvantitativního má v ruštině a češtině i své zvláštnosti. Především v českém jazyce na místě genitivu kvantitativního vystupuje často analytické slovní spojení s kvantifikátory, jako: *kus, kousek, krajíc, trochu, dost, spousta + S_{gen}*, které ukazuje, jak velká část objektu byla dějem zasažena, např.: *Jan snědl kus sýra. – Dítě vypilo trochu mléka. – Matka si ukrojila krajíc chleba.* Těmto větám odpovídají ruské konstrukce s genitivem kvantitativním: *Ян поел сыра. – Ребёнок выпил молока. – Мама отрезала хлеба.* Některým českým slovesům, která řídí genitiv kvantitativní, odpovídají ruská slovesa, která řídí genitiv i instrumentál (např. *надýхать се čerstvého воздуха – надышаться свежесго воздуха/свежим воздухом*) nebo jen instrumentál (*namlsat se medu – полакомиться мёдом*). Instrumentál ovšem, stejně jako akuzativ, nemůže vyjadřovat sémantiku kvantity, resp. partitivnosti.⁴

II. Agens – aktivní děj – patiens / objekt docílení či pozbytí kontaktu

Lexikálně sémantickým základem pro tvoření těchto vět jsou slovesa vyžadující genitiv cílový/dotykový nebo slovesa vyžadující genitiv odlukový. Jsou to slovesa vyjadřující úsilí docílit něčeho a slovesa s významem dotykovým: *держаться, добиваться/добиться, домогаться, достигать/достигнуть, достичь, касаться/коснуться, набирать/набрать, набираться/набраться, придерживать/придерживаться, держаться* aj., nebo slovesa s významem odluky a vzdalování: *избегать/избежать, избегнуть, лишаться/лишиться* aj., např.: *Успеха добиваются только мафиози. – Напрасно шахтёры домогались встречи с группой министров. – Наконец-то мы достигли берега. – В Доме сказок Ваня даже коснулся лица Бабы Яги. – Пешеходы придерживались правой стороны улицы. – Мы избегали столкновений с восточным законом.*

Některá slovesa mohou mít současně i jinou rekcí, např. *держаться за кого, что; придерживать/придерживаться за что* a řada českých sloves se rekcí liší od ruštiny: *chytit se stolu – схватиться за стол; chopit se zbraně – взяться за оружие; dotknout se stromu – дотронуться до дерева (притронуться к дереву, прикоснуться к дереву); рухнуть се зáбрádlí – оставить перила; nechat hry – оставить игру apod.*

Ve větách, které realizují tuto sémantickou strukturu, je pro agens charakteristický sémantický rys ‚bytost‘, pro patiens pak rys ‚konkrétní předmět‘; v případě užití slovesa v přeneseném významu je patiens často vyjadřován substantivy s abstraktním významem, např. *держаться правил, добиться цели, коснуться проблемы,*

⁴ viz Andersš, 1987, s. 55

придерживаться законов apod. Kromě toho nezávisle na způsobu vyjádření pacientu je pro něho příznačný rys „cíl“.⁵

III. Agens – aktivní činnost – objekt / cíl

Predikáty těchto vět vypovídají o úsilí něčeho dosáhnout, které vyvíjí agens (bytost, nejčastěji osoba) a které je zaměřeno na objekt činnosti (bytost, konkrétní či abstraktní předmět), jenž má rysy ctle. Podle našich zjištění vznikají věty s touto sémantickou strukturou na bázi sloves mluvení (a to těch, která vyjadřují užívání jazyka jak v jeho variantě zvukové, tak i grafické, např. *требовать, просить* – pak jde o aktivní řečovou činnost) i sloves s jinou sémantikou (např. *искать*).

Tato sémantická struktura se konstituuje zejména na základě sloves modálního charakteru vyžadujících genitiv clový: *требовать, просить, искать* aj., např.: *Российская делегация потребовала разработки целой программы реформ. – Предприятие до сих пор ищет подходящего случая* apod.

IV. Expirient – smyslový vjem (reakce) – podnět / příčina či cíl

Věty tohoto typu informují:

1) o antipatii či odporu vyplývajícím z předpokládaného či zdánlivého nebezpečí, které v sobě skrývá druhý participant ve vztahu k prvnímu; v predikátu se vyskytují slovesa vyjadřující psychosomatické reakce na nějaký podnět a vyžadující genitiv podnětový (genitiv příčiny). Co se týče rekce, vykazují taková slovesa v ruštině a češtině značnou podobnost: *бояться, побаиваться, опасаться, пугаться, страшиться, стесняться, беречься, остерегаться/остеречься, гнушаться* aj., např.: *Жители косовской деревни боятся террористов. – Я слышала, крупный бизнес Гамбурга вас побаивается. – Иностранные кредиторы опасались предоставления кредитов. – Граждане страшатся инфляции. – Долгое время она стеснялась своих коллег. – Наркокурьеры бегутся этого майора медицинской службы погранвойск. – Я всегда гнушался таких методов.*

2) naopak o prožívání pocitu touhy po něčem: *хотеть, жаждать, желать* aj., např.: *Этого хочет Билл Клинтон? – Все ведь жаждут конца этого кровавого конфликта. – Депутаты желают объяснения.* V sémantické struktuře těchto vět má pravý participant odstín ctle.

Sémantická struktura III. a sémantická struktura IV. jsou hojně zastoupeny v ruštině, kdežto v češtině se slovesa daných sémantických skupin spojují především s akuzativem (bezpředložkovým i předložkovým), méně často s lokálem s předložkou *po*. Genitivní vazba tedy v češtině ustoupila vazbám jiným: *просит о со; žádat со, о со; hledat со; баžит по čет; чхтít со; прхтít si со; прхнуть по čет; тouxít по čет* aj.

⁵ Jestliže v roli podmětu vystupuje syntaktické substantivum, které neoznačuje bytost, pak se na základě strukturálního modelu $S_{\text{nom}} - V_f - S_{\text{gen}}$ realizuje sémantická struktura „nositel statické relace – statická relace – objekt statické relace“, např. *Только в России их число достигает двух миллионов. – Это касается также нас. – Изменения коснутся практически всех категорий населения.* Věty tohoto typu vyjadřují vztah mezi dvěma neaktivními participanty.

Jak známo, v ruštině při slovesech *требовать, просить, искать, хотеть, желать* (a při slovese *ждать*) může vystupovat rovněž akuzativ. Celkově lze říci, že akuzativu se častěji používá v těch případech, kdy řízené syntaktické substantivum označuje konkrétní předmět či osobu, kdežto genitivu v případech, kdy řízené syntaktické substantivum označuje abstraktní pojem či blíže neurčený předmět.

B. Konstitutivními členy modelu $S_{nom} - Vf - S_{dat}$ jsou: syntaktické substantivum v nominativu (podmět), určitý tvar slovesa (přisudek) a syntaktické substantivum v dativu (předmět). Dativ je vedle akuzativu druhým základním předmětovým pádem. Na rozdíl od akuzativního předmětu je dativní předmět pevněji svázán s významem; zpravidla označuje objekt, ke kterému děj vyjádřený slovesem směřuje a který je na ději nějak zainteresován. Proto je předmět v dativu převážně specifikován výrazy označujícími živé bytosti. Věty vytvořené podle tohoto strukturního modelu vyjadřují následující základní sémantické struktury:

I. Agens – aktivní děj – patiens

Tato sémantická struktura se realizuje tehdy, když v pozici podmětu vystupuje substantivum označující bytost (převážně osobu), a v pozici předmětu se nachází substantivum označující bytost, osobu, předmět či abstrakci. Věty vyjadřující tuto sémantickou strukturu se konstitují nejčastěji na bázi sloves s obecným významem odporu: *возражать/возразить, препятствовать, противиться, противодействовать, противостоять, сопротивляться, вредить* aj., např.: *Как Россия, так и правительства Чечни и Дагестана противодействуют экстремизму. – Афганским талибам противостоят вся коалиция. – В детстве он возражал учителям, родителям. – Жители деревень ежедневно противостоят бандитам. – Но это-то как раз противоречит пункту "Д". – Председатель Совмина А. Косыгин хоть и слабо сопротивлялся милитаризации советской экономики. – Такая концепция повредит прежде всего госпредприятиям и учреждениям.*

II. Agens – aktivní děj – beneficent

Věty s touto sémantickou strukturou vypovídají o tom, že agens vykonává aktivní děj, na němž je tak či onak zainteresován beneficent, v jehož prospěch či neprospěch se něco děje. Základem těchto vět jsou nejčastěji slovesa s významem pomoci, služby či uznání: *помогать/помочь, прислуживать, приспешничать, служить, способствовать, угождать/угодить, протезировать, наушничать, аккомпанировать, аплодировать, рукоплескать, кланяться/поклониться, поклоняться/поклониться, льстить, покровительствовать, потворствовать, славословить, симпатизировать*, aj., např.: *Пациентам никто не помог. – Ельцин способствовал объективно назревшему переходу страны к другому типу развития. – Мы вряд ли угодили всем у себя в стране. – Зачем вы протезируете частным школам? – Они наушничали мэру Рязани. – Перед террасой Зала Амтир Максим аплодирует своему другу. – Зачем все покло-*

няются этим миротворцам? – Я не буду вам льстить. – Сам гендиректор ТВ-6 покровительствовал этой телезвезде. – Прослойка "эффективных собственников" потворствовала властям. – Огромное число зрителей славословило режиссёру. – Автор статьи явно симпатизирует российским фермерам.

Rekce ruských a českých sloves, která implikují analyzovanou sémantickou strukturu, je v zásadě shodná, rozdíly lze pozorovat např. u sloves *покровительствовать*, *потворствовать*, *симпатизировать*. – v češtině jim odpovídají slovesa *охранять кого, со (мít) заštitu nad kým, čím*, *поддерживать со, симпатизировать с kým, čím*.

III. Agens – aktivní činnost – recipient

Věty s touto sémantickou strukturou informují o aktivní (často řečové) činnosti, kterou vykonává agens (osoba) a v níž se projevuje jeho negativní vztah k recipientovi, kterým je bytost, nejčastěji rovněž osoba. V predikátu nacházíme slovesa: *грозить, угрожать, грубить, дерзить, лгать* aj., např.: *Мощные оборонные гиганты угрожают мелким предприятиям. – Они дерзили даже милиционерам. – Разве банкиры лгут своим клиентам?*

IV. Agens / expirient – smyslový vjem (reakce) – podnět / příčina

Lexikálně sémantická realizace této sémantické struktury je spjata především se slovesy označujícími psychosomatické procesy, které ukazují na vnitřní vztah osoby k osobě, k předmětu abstraktnímu či konkrétnímu nebo také k informaci a nastupují jako reakce na tuto osobu, předmět, informaci: *завидовать, потакать, доверять, верить, соболезновать, сочувствовать, радоваться, удивляться/удивиться, смеяться, улыбаться/улыбнуться* aj., např.: *Все завидуют грекам и французам. – Сегодня население доверяет только доллару. – Вы верите политикам? – Соседи соболезновали Владимиру Павловичу. – Несчастному Жану-Полу сочувствуют не только друзья, но и совершенно незнакомые люди. – Сначала все радовались намечающимся принципиальным политическим решениям. – Моя семья сильно удивлялась моему решению.*

V. Expirient – smyslový vjem – podnět

Expirient je vyjádřen syntaktickým substantivem v dativu, podnět syntaktickým substantivem v nominativu. Jako expirient zde vystupuje osoba, která pasivně vnímá děj vyjádřený predikátem. V predikátu nacházíme slovesa vyjadřující děj imaginární nebo děj předpokládaný, jehož reálností si expirient není jist: *видеться, мерещиться, слышаться, сниться, чудиться* aj., např.: *Поручику Сушкину привиделся памятник русским военнопленным. – Спасателям всё время мерещатся обгоревшие тела. – Сотруднику милиции слышались шаги. – Но это им только приснилось. – После возвращения ему чудились голоса, странные звуки.*

Ačkoli výše uvedená charakteristika expirientu a podnětu je vlastní modifikovaným konstrukcím, domníváme se, že tyto věty je třeba pokládat za neodvozené, poněvadž nemají synonymické paralely s podnětem vyjádřeným syntaktickým sub-

stantivem v akuzativu typu *Я вспомнил родной город* → *Мне вспомнился родной город*.

Zatímco v ruštině jsou věty vytvořené podle uvedeného modelu běžné, čeština v nich může využít pouze slovesa *zdát se* (např. *Zdál se mi pěkný sen*) a musí se proto uchylovat k různým opisům, např. s konstrukcemi typu *zdálo se mi, že ...; mám dojem, že ...*

Lze říci, že ruské a české věty, jejichž základem je analyzovaný strukturní model $S_{nom} - Vf - S_{dat}$, se ne vždy shodují. Poměrně často lze mezi nimi pozorovat rozdíly podmíněné různou rekcí sloves, která vystupují v pozici Vf, např.: *изменить кому, чему – zradit koho,co; подражать кому, чему – napodobovat koho, co; радоваться чему – radovat se z čeho; симпатизировать кому, чему – sympatizovat s kým, čím; следовать кому, чему – řídit se kým, čím; сочувствовать кому – soucítit s kým; способствовать чему – přispívat k čemu* aj. Podobnou situaci lze pozorovat i v česko-ruském plánu, např.: *бránит се кому, чему – защищаться (обороняться) от кого, чего; обдивоват се кому, чему – восхищаться кем, чем; odnaučit се чему – отучиться от чего; одвыкнout чему – отвыкнуть от чего; постміват се (vysmívat se) кому, чему – издеваться над кем, чем; rozumět кому, чему – понимать кого, что; смат се кому, чему – смеяться над кем, чем* apod.

Některá slovesa mohou mít variantní rekcí. Z ruských sloves jsou to např. *радоваться кому, чему i за кого, что; смеяться чему i над чем* aj., z českých např. *бránит се кому, чему i proti кому, чему; одвыкнout si чему i со; подивоват се чему i над čím; привыкнout (si) кому, чему i на кого, со; взперít се кому, чему i proti кому, чему* a další.

C. Podle modelu $S_{nom} - Vf - S_{instr}$ se tvoří věty, v nichž předmět je vyjádřen syntaktickým substantivem v instrumentálu. V pozici S_{nom} vystupuje agens, kauzátor nebo expirient, a v pozici S_{instr} objekt děje s různými odstíny nebo podnět. Instrumentál je převážně pádem sémantickým. Syntaktickým pádem bývá poměrně zřídka a zachovává si přitom zřetelné stopy příslušného významu, zvláště nástrojového a prostředkového. Předmětový instrumentál stojí často po slovesech, na jejichž bázi vznikají tyto sémantické struktury:

I. Agens či kauzátor – aktivní děj – patiens / instrument

Levý participant vystupuje v sémantické roli agentu, méně často kauzátoru. Pravý participant v této sémantické struktuře má charakter patientu s příznaky instrumentu a je pro něj charakteristický rys „předmět“.

V ruštině i v češtině se tato sémantická struktura konstituuje zejména na základě sloves, která označují pohyby vykonávané neaktivním účastníkem děje (mohou jím být části těla nebo jiné předměty) pod vlivem agentu: *взмахивать/взмахнуть крыльями, двигать/двинуть пальцем, звенеть посудой, махать/махнуть платком, поводить/повести ушами, размахивать/размахнуть руками, скрежетать зубами, скрипеть дверью, стучать каблукami, хлопаты/хлопнуть воротами, шуршать бумагами, щёлкать/щёлкнуть клювом* aj.

Kromě těchto sloves se daná sémantická struktura realizuje i na bázi sloves s různou jinou sémantikou: *насыщаться/насытиться мясом, питаться растительной пищей; давить костью; снабжаться новой техникой, запасаться/запаситься хлебом* aj., např.: *И Сталин так это с трубины помахивает рукой. – Акционеры лишь заскрежетали зубами. – А служащий вместо ответа зашуршал бумагами. – Таможеник пальцем простукивал стенки прицепы. – Врачи в его случае только разводят руками. – Пожилая женщина семенила ногами сзади, едва поспевая. – Электричка громко стучала колесами. – Степаненко пошевелил пальцами ног. – Актриса кормится только фруктами.*

Je patrné, že rekce velkého počtu ruských a českých sloves, která vystupují v roli predikátu analyzovaných vět, je v zásadě stejná. Současně lze ale pozorovat i rozdíly. Odlišnou rekcí pozorujeme především v česko – ruském plánu: *houpat čím – колебать что; лотсовать кým – тормошить кого; škubat čím (za co) – подёргивать что; třást кým, čím – трясти кого, что; тёпать čím – взбалтывать (встряхивать) что; тоčit čím – вращать что; крoutit čím – вертеть (крутить) что; хýбат čím (s čím) – двигать (передвигать) что; posuновat čím (co) – подвигать что; насрат se čím – налопаться чего; плýтvat čím – разбазаривать что; жетřit čím (s čím) – экономить что* aj.

Je třeba poznamenat, že řada sloves může mít v češtině alternativní rekcí čím/s čím, a to tehdy, jestliže v pozici závislého komponentu vystupují substantiva, která neoznačují části těla nějaké bytosti, např. *хýбат náбыткem* či *s náбыткem; крoutit прstýнкem* či *s прstýнкem* apod. V případech, kdy v pozici závislého komponentu vystupují substantiva označující části těla, slovesa řídí pouze instrumentál bez předložky: *хýбат прsty, крoutit hlavou, крoutit očima*. V ruštině řada sloves může mít rekcí *чем/что* nebo jen *что*, a to v případě, že v pozici závislého komponentu vystupují substantiva, která neoznačují části těla, např.: *качать верхушками/верхушки деревьев; шевелить травой/траву; вращать колесо; колебать пламя свечи; трясти яблоню* aj. Jestliže v pozici závislého komponentu vystupují substantiva označující části těla, mají slovesa rekcí *чем*, např.: *вращать глазами; двигать пальцами; дёргать плечом; качать головой; трясти гривой; шевелить зубами* apod. Rovněž v češtině má řada sloves vedle vazby instrumentálové také vazbu akuzativní. Zatímco akuzativní vazba signalizuje, že jde o sloveso s významem ‚pohybovat něčím a tím způsobit přemístění tohoto objektu‘ (např.: *Mrštil noviny na zem*), instrumentálová vazba ukazuje, že sloveso má význam ‚pohybovat něčím a tím způsobit přemístění tohoto objektu, který slouží současně jako prostředek k dosažení nějakého cíle‘, např.: *Mrštil novinami po kočce*.

II. Agens – aktivní děj – patiens / objekt řízení

Věty utvořené podle modelu $S_{nom} - Vf - S_{instr}$ mohou vyjadřovat výše uvedenou sémantickou strukturu převážně jen v ruštině.

V predikátu ruských vět vystupují slovesa s obecným významem ‚řídít, ovládat‘: *ведать, заведовать, командовать, править, руководить, управлять, орудовать, дирижировать* aj., např.: *Хозяйственной частью ведает его брат. –*

Перед пенсией она заведовала магазином. – Усталость, апатия овладели людьми. – Но теперь правит государством Путин. – Археологическими раскопками руководил доктор исторических наук Владимир Кулаков. – Деятельностью компании управляет гендиректор. – Филармоническим оркестром дирижировал Либор Пешек.

V češtině vyjadřují tuto sémantickou strukturu věty tvořené většinou podle modelu $S_{\text{nom}} - \text{Vf} - S_{\text{ak}}$ (věty se slovesy např. *dirigovat, ovládat, řídit, spravovat, vést koho, co* v pozici Vf) nebo $S_{\text{nom}} - \text{Vf} - S_{\text{dat}}$ (věty se slovesy např. *velet, vládnout komu, čemu* v pozici Vf).

III. Agens – aktivní činnost – objekt / prostředek

Pro levý participant této sémantické struktury jsou charakteristické rysy ‚osoba‘, ‚instituce‘, pravý je objektem aktivní činnosti s rysy prostředku, který umožňuje, aby aktivní činnost mohla probíhat. V pozici Vf vystupují slovesa: *торговать, спекулировать, обмениваться/обменяться, меняться, делиться* aj., např.: *Объединение торгует спортивной обувью. – Такие люди только спекулируют валютой. – Предприятия обмениваются специалистами. – Агентства обменивались данными. – Председатель госкомиссии Илья Клебанов тоже делится информацией.*

Česká slovesa mají častěji rekcí s S_{instr} : *handlovat, kšeftovat, kupčit, spekulovat, šmelit, šmelinařit, keřasit s čím*, některá mohou mít rekcí S_{instr} i s S_{instr} : *obchodovat čím* i s *čím*. Sloveso *вмещать* si má zcela jinou rekcí, a to S_{ak} .

IV. Expirient / agens – smyslový vjem (reakce) – podnět

Pro expirienta, který může mít i rysy agentu, je charakteristický rys ‚osoba‘, pro podnět rys ‚bytosť‘, ‚předmět‘ či ‚abstrakce‘. Tato sémantická struktura je spjata především se slovesy s významem nadšení, obdivu či pohrdání: *вдохновляться/вдохновиться, восхищаться/восхититься, довольствоваться, наслаждаться/насладиться, любоваться, утешаться/утешиться, гордиться, дорожить, похвалиться, похваляться, хвалиться, хвастаться, удовлетворяться/удовлетвориться, интересоваться, пленяться/плениться, увлекаться/увлечься, возмущаться/возмутиться, пренебрегать/пренебречь* aj., např.: *Христианский мир восхищался его отвагой. – Этими культурными проектами будут довольствоваться наши дети. – Гости там насладились «самым популярным русским певцом». – Внешторгбанк всегда гордился надёжностью клиентуры. – Предприниматели не дорожили этой лицензией. – «Транснефть» похвалился степенью готовности нефтеперекачивающих станций. – Правозащитное правительство Италии конечно удовлетворилось таким поворотом событий. – Новосибирские учёные увлеклись новой наукой. – Фотографы громко возмущались поведением охранников. – Наши самые мощные компании часто пренебрегают социальным диалогом.*

Užše uvedeným ruským slovesům mohou v češtině odpovídat také slovesa s jinou rekcí než S_{instr} , např. S_{ak} : *обдивovat koho,co; презрять koho, co; riskovat co;*

vychutnávat/vychutnat (si) co aj., nebo S_{gen} : *užívat (si) čeho*, z S_{gen} : *těšit se z čeho*, S_{dat} : *obdivovat se komu, čemu*; *věnovat se komu, čemu* a další. Kromě toho některá česká slovesa mají alternativní rekcí S_{instr}/s S_{instr} , např.: *pyšnit se kým, čím/s kým, čím*; *spokojovat/spokojit se kým, čím/s kým, s čím* aj.

Závěrem lze konstatovat, že výše analyzované strukturní modely $S_{nom} - Vf - S_{gen}$, $S_{nom} - Vf - S_{dat}$ a $S_{nom} - Vf - S_{instr}$, resp. věty tvořené na jejich základě, patří v současné ruštině i češtině k značně frekventovaným. Pozorujeme v nich stejné sémantické struktury, v některých případech však ruským větám odpovídají v češtině věty s jinou syntaktickou strukturou. Příčinou jsou rozdíly v rekcí ruských a českých sloves. Poměrně často se setkáváme také s případy alternativní rekce. Jak je patrné, každý ze sledovaných strukturních modelů realizuje několik sémantických struktur. Naše pozorování tedy potvrzuje již známou tezi o tom, že vzájemný vztah mezi syntaktickou strukturou na straně jedné a sémantickou strukturou na straně druhé má asymetrický charakter.

Literatura:

- АНДЕРШ Й. Ф.: Типологія простих дієслівних речень у чеській мові в зіставленні з українською. Наукова думка, Київ, 1987.
- БАРНЕТОВА, В. и кол.авторов: Русская грамматика 2. Academia, Praha, 1979.
- ГАК В. Г.: К проблеме синтаксической семантики, in: Инвариантные синтаксические значения и структура предложения. Москва, 1969; с. 77-85
- ДОРОФЕЕВА Т. М.: Синтаксическая сочетаемость русского глагола. РЯ, Москва, 1986.
- КУБИК М.: Модели двусоставных глагольных предложений русского языка в сопоставлении с чешским. UK Praha, 1977.
- КУБИК М.: Русский синтаксис в сопоставлении с чешским. SPN, Praha, 1982.
- ЛЕКАНТ П. А.: Синтаксис простого предложения в современном русском языке. Москва, 1986.
- МРАЗЕК Р.: Сравнительный синтаксис славянских литературных языков. UJEP, Brno, 1990.
- НОВИКОВ Л. А. и кол. авторов: Современный русский язык. Лань, С.-Петербург, 1999.
- BEĽIČOVÁ, H. – UHLÍŘOVÁ, L.: Slovanská věta. Euroslavica, Praha, 1996.
- DANEŠ, F. – GREPL, M. – HLAVSA, Z.: Mluvnice češtiny 3. Skladba. Academia, Praha, 1987.
- DANEŠ, F. – HLAVSA, Z.: Větné vzorce v češtině. Academia, Praha, 1981.
- GREPL, M. a kol.: Příruční mluvnice češtiny. NLN, Praha, 1995.
- GREPL, M. – KARLÍK, P.: Skladba češtiny. Votobia, Olomouc, 1998.
- KAČALA, J.: Sloveso a sémantická štruktúra vety. VEDA, Bratislava, 1989.

- HAUSENBLAS, K.: Vývoj předmětového genitivu v češtině. Nakl. ČSAV, Praha, 1958.
- NOVOTNÝ, J.: Nástin syntaktického popisu češtiny (na základě valenční teorie). Ústí nad Labem, 1994.
- SGALL, P. a kol.: Úvod do syntaxe a sémantiky. Academia, Praha, 1986.
- ZIMEK, R.: Sémantická výstavba věty. SPN, Praha, 1980.